

Les meves converses amb Mercè Durfort

5 d'abril de 2022. Whatsapp d'Eva Ribes: «Hola Lluís, la Mercè està molt malament. Et passo el meu mòbil per tenir-te'n informat». Em vaig quedar glaçat. Justament ara que s'havia operat del genoll que l'havia fet patir tant de temps. «És que em fa por de no quedar bé i no poder ajudar la mare», em deia. De sobte vaig pensar en la duresa i la fredor amb què actuen la selecció natural i també l'atzar en el nostre esdevenidor. És molt dur haver d'admetre que només som peces, individus, i que allò que compta és la població.

I encara és més dur en el cas de persones com la Mercè. La nostra relació d'amistat sempre havia estat molt bona, especialment perquè ambdós consideràvem la universitat el centre de les nostres vides (sobretot la Mercè), molt més que un centre purament acadèmic. Teníem el costum de trobar-nos per esmorzar en una cafeteria a la vora de la Facultat de Biologia (el Rala 2) a dos-quarts de vuit del matí. Són les converses en aquesta cafeteria les que em van permetre conèixer millor la Mercè.

M'agradava la seva sinceritat a l'hora de dir-te el que pensava. Encara me'n recordo quan em retreia: «Tu, quan eres degà, defensaves la llicenciatura de cinc anys, i des que ets vicerector estàs a favor dels quatre anys, t'has canviat de jaqueta». Ella sempre havia estat partidària d'una llicenciatura de cinc anys perquè considerava que aquesta reducció perjudicava molt la qualitat de l'ensenyament. Ens agradava recordar els temps quan estàvem a l'edifici històric. Li comentava com havien canviat les tècniques microscòpiques des que ella em feia pràctiques amb la càmera clara o amb els «cortes a mano alzada». Sempre insistia en la importància que per a ella tenia impartir classes pràctiques i la dificultat per poder-les mantenir a un nivell adient. Tant és així que fins i tot continuava fent aquestes pràctiques malgrat que ja havia deixat les classes teòriques.

Cal destacar també la seva participació molt activa en institucions com la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona o l'Institut d'Estudis Catalans. Em deia

que si ets membre d'una institució has d'implicar-te en les seves activitats i no limitar-te que hi consti el teu nom. He de reconèixer que més d'una vegada m'havia retret que no assistís a la presentació d'algun treball de torn, o bé no recordés que havia de votar una determinada proposta.

Però no totes les nostres converses es limitaven a l'activitat docent o investigadora o estaven relacionades amb la Facultat. També parlàvem d'altres coses. N'hi havia de molt personals, que no comentaré, i d'altres que em van permetre conèixer una mica millor la Mercè (si bé he d'admetre la impossibilitat de conèixer-la del tot). Una de les seves debilitats era impartir conferències en les Aules d'Extensió Universitària per a la Gent Gran de la Universitat de Barcelona. Les Aules van començar l'any 1980. El rector doctor Antoni M. Badia i Margarit els va obrir les portes a la Universitat de Barcelona. Jo mateix, con a vicerector de Docència i Estudis, me'n vaig encarregar en el període del rector doctor Josep M. Bricall. Penso que per a la Mercè fer aquelles conferències era una sublimació de tot el que representava instruir i donar a conèixer la ciència a aquells que potser no havien tingut l'oportunitat d'accedir-hi, o també a aquells que volien gaudir-ne en el seu darrer tram de la vida. Les Aules van arribar a tenir tant d'èxit que moltes vegades la Mercè havia de repetir fins a vuit vegades la mateixa conferència als diferents grups. Un comentari seu que m'agradava molt en parlar de les Aules d'Extensió Universitària per a la Gent Gran era quan em deia «la ciència s'ha de divulgar, però no s'ha de banalitzar».

La Mercè era una enamorada de França. Què es podia esperar, sinó, sent portadora de vint-i-tres cromosomes francesos i havent nascut a La Suze-sur-Sarthe el 4 d'abril de 1943? I això es reflectia no només en les seves lloances al sistema educatiu dels nostres veïns del nord, sinó també, per exemple, en les seves preferències musicals. Era una fan de la *musique chanson*, sobretot d'Edith Piaf. Això ho comento perquè aquest va ser un tema de conversa que em va permetre aprofundir una mica en el que podríem anomenar *fenotip amagat* de la Mercè. És obvi que no puc entrar en detalls (això pertany exclusivament a la Mercè), però sí que vull destacar que el període de la seva vida a França, la seva tornada amb la mare a Barcelona i l'esforç enorme que van fer plegades per tirar endavant és el que per a mi demostra la categoria humana de la Mercè. I això, precisament, ho vaig descobrir quan ella, un dia al Rala 2, em va parlar d'una cançó que, quan l'escoltava, sempre la feia plorar. Es tractava no pas d'una cançó d'Edith Piaf, sinó de *Les roses blanches*, de Berthe Sylva. Quan vaig tornar a casa aquell dia i ràpidament vaig trobar la cançó a Google, en llegir-ne la lletra atentament vaig entendre el perquè de moltes coses que fins aleshores desconeixia de la Mercè.

Un dia que al Rala 2 jo portava el llibre *Kunstformen der Natur*, d'Ernst Haeckel, ja que aquell matí em tocava explicar la teoria de la recapitulació a classe d'evolució, volia deixar bocabadats els alumnes amb les superbes il·lustracions

d'aquest naturalista i filòsof alemany. Tanmateix, curiosament, això em va permetre conèixer el que jo anomenaria la base de tots els plantejaments pedagògics de la Mercè, fonamentats en la capacitat d'observació de la meravellosa simetria i organització dels éssers vius.

La Mercè era, sense cap dubte, una naturalista de cap a peus, sobretot, degut a la seva especialitat, una «naturalista de microscopi». Quan va veure que jo portava el llibre de Haeckel, em va parlar de la meravellosa estructura dels frústuls de les diatomees i dels comentaris que li havia fet sobre aquest tema el doctor Margalef i continuava, tot seguit, parlant de l'univers de formes i d'estructures dels *Apicomplexa*, entre els quals s'inclouen els Perkinsida, endoparàsits dels mol·luscs, que eren una de les seves línies de recerca. Però no només això. Aquell dia la Mercè es va esplaïar i em va explicar quina era la base en la qual es fonamentava el seu mètode pedagògic: els alumnes, mitjançant l'observació de les estructures i les formes (en el seu cas, microscòpiques), han de poder deduir i respondre les qüestions que se'ls plantejen. Moltes vegades la natura ja ens dona la solució, només cal saber observar bé.

Al meu entendre, però, hi havia quelcom més que mètode pedagògic en aquesta manera de fer, i era la profunda admiració que la Mercè tenia per la bellesa de les formes dels organismes vius. Penso que, per a ella (i això potser és molt agosarat per part meva), el plaer d'observar l'estructura d'una cèl·lula de Purkinje del cervellet (com la de les preparacions de Ramón y Cajal) era equivalent a observar el quadre *El naixement de Venus*, de Botticelli.

Un altre dia, mentre esmorzàvem al Rala 2, va sortir el tema de la qualitat de les pràctiques que s'impartien a la Facultat; concretament, les pràctiques de citologia i histologia. La Mercè sempre em posava com un exemple a seguir les pràctiques que es podien fer a l'Institut Biològic de Sarrià (IBS) en el període dels anys seixanta, quan jo feia la carrera. Ella mateixa ja m'havia recomanat anar-hi a fer un curset amb el pare Pertusa per complementar les pràctiques, quan feia segon curs de la llicenciatura. L'IBS va ser fundat el 1916 per Jaume Pujiula, jesuïta i biòleg, especialitzat en citologia, histologia i embriologia, nascut a Besalú (1869). La Mercè considerava que les pràctiques que s'impartien a l'IBS en aquell temps eren modèliques per assolir un bon aprenentatge universitari i admirava el treball de mossèn Pujiula. Em va comentar que li havien demanat impartir una conferència a Besalú, dedicada a Pujiula i, sabent que jo vivia a prop de Girona, em va preguntar si hi voldria assistir. Li vaig dir que sí, naturalment. Cal dir que el dia de la conferència feia molt fred a Besalú.

Vam anar a prendre un cafè amb llet en un bar per esperar l'hora. Li vaig comentar que realment era admirable el seu esforç per donar a conèixer el treball dels científics catalans, malgrat que, com acostuma a passar, aquestes conferències en general tenen una audiència molt minsa. La Mercè va afegir que, a més d'això, estava dolguda amb el tractament que havia rebut Jaume Pujiula, moltes vegades

anorreat o injustament criticat. A mi m'havia fet pràctiques el pare Pertusa, el qual va substituir a Pujiula després de la seva mort. La Mercè em comentà que Pertusa havia millorat la línia de recerca embriològica de l'IBS degut a la seva formació al Departament d'Anatomia i Embriologia de l'University College de Londres, que aleshores estava dirigit per John Z. Young, investigador que seguia l'enfocament darwinista en l'embriologia experimental. Segons la Mercè, Pertusa va iniciar contactes amb altres laboratoris embriològics internacionals, tot i que no es van establir relacions en ferm. De fet, l'embriologia antihaeckeliana de Pujiula va haver de donar pas a una embriologia integrada en l'anatomia holística.

És evident que algunes de les nostres converses també incloïen temes de política general i universitària. Com és natural, el contingut d'aquestes converses pertany exclusivament a la intimitat de la Mercè i a la meua i no el comentaré. Però sí que vull explicar per què aquestes converses em van permetre conèixer un altre tret —per a mi molt important— de la Mercè: la seva capacitat d'entendre i d'acceptar les conviccions i la manera de ser dels altres. Malgrat que les nostres opinions sobre alguns d'aquests temes eren força diferents (o potser no tant?), mai no van suposar un distanciament o un afebliment de la nostra amistat. I gosaria dir que aquesta era una actitud que la Mercè també tenia amb els altres. A vegades el seu caràcter —molt vehement— podia fer pensar que darrere amagava una actitud autoritària i intransigent. Res més allunyat de la realitat. Era més aviat l'actitud d'una mare o d'un pare que volen el millor per als seus fills. És clar, alguns també la criticaven precisament per això i la titllaven de «mare de la Facultat», però estic convençut que aquesta no era la intenció de la Mercè, almenys segur que no pretenia «educar-los» com els fills que no creuen. Era la voluntat d'ajudar, de resoldre els problemes, a la seva manera. La Mercè mai no defugia els problemes, ni els que l'afectaven directament ni els de les persones que li demanaven consell o ajut.

No vaig anar a la cerimònia de comiat al tanatori. Aquell matí, com de costum, a dos quarts de vuit del matí era al Rala 2, però la Mercè ja no hi va venir. Vaig mirar, en va, si veia la seva mà trucant al vidre per avisar-me de la seva arribada, amb un somriure, però la Mercè ja no hi era. A la tarda, a l'edifici històric de la Universitat, vaig pujar fins a l'aula 7 i em vaig recolzar prop de la barana per veure el Pati de Ciències. Després, havent mirat de reüll la porta per on anàvem a fer les pràctiques d'histologia amb la Mercè, assegut en un banc al costat de l'aula 10, es va materialitzar la crua realitat: la universitat idealitzada, el nostre refugi, que havia estat tan important per donar sentit a les nostres vides, s'havia esvaït amb la Mercè, que se l'havia endut com a penyora.

LLUÍS SERRA I CAMÓ
Catedràtic de genètica de la Facultat de Biologia,
Universitat de Barcelona (1992-2013).
Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona